

JAKOŚĆ (gr. τὸ ποιόν [to poión], ποιότης [poiotes]; łac. qualis, qualitas) – cecha rzeczy, dzięki której jest ona jakaś (taka, a nie inna); gatunek lub rodzaj, wartość, podstawa kwalifikacji; w metafizyce klasycznej: przypadłościowa kategoria bytu (akcydens), doskonaląca substancję w aspekcie formy; jej przejawy (np. w działaniu) wskazują na celowość bytu; j. przeciwstawiana substancji, ilości, relacji; w szerszym filozoficznym sensie j. to wszelka determinacja rzeczy, którą można przypisać podmiotowi, każda przypadłość substancji, podstawa różnicy gatunkowej (np. rozumność jako istotna j. bytu ludzkiego).

ARYSTOTELESOWSKIE POJĘCIE JAKOŚCI. W starożytności j. (tzw. fundamentalne: ciepło – zimno, sucho – mokro), związane z czterema żywiołami, znane były już presokratykom. Demokryt z Abdery sprowadzał wszystkie j. do odpowiednich układów ilościowych. Platon (*Teajtet*) poddał krytyce subiektywistyczne stanowisko sofistów, używając pojęcia j. nie tylko na określenie cechy, lecz także formy bytu (odróżnił też ruch jakościowy od lokalnego). Arystoteles w *Metafizyce* wymienił 4 typy j.: 1) różnica istoty; 2) j. liczb, czyli te cechy liczb „złożonych”, które są poza ilością (np. cechą kwadratu lub sześciangu jakiejś liczby jest dwu- lub trójwymiarowość); 3) cechy substancji w ruchu (ciepło, zimno, biel, ciężkość), których zmiana powoduje określoną zmianę w ciałach; 4) j. odnoszące się do cnót i wad, zła i dobra. Bardziej znany podział j., utrwalony następnie w klasycznej tradycji filozoficznej, zamieścił Arystoteles w *Kategoriach*, nie uważając go za koniecznie kompletny, podkreślał ważność wymienionych gatunków j.

Habitus i dispositio. Habitus to stan istnienia i zasada stałego zachowania się (trwała dyspozycja, usprawnienie), która decyduje o realizacji celu bytu. Ugruntowując się w duszy przez powtarzanie takich samych aktów, stanowi o kondycji natury (np. usprawnienia w czynieniu dobra, nabywaniu wiedzy, zdolności artystycznych). Usprawnienia (cnoty) podzielono później na: nadprzyrodzone – wiara, nadzieja, miłość, dary Ducha Świętego, oraz przyrodzone – znajomość pierwszych zasad (habitus primorum principiorum; intelekcja), nauka (scientia), mądrość (sapientia), roztropność (prudentia), sztuka (ars). Dispositio (skłonność), w przeciwieństwie do stanu, nie posiada cechy stałości i jako zmienne łatwo ulega swoim przeciwieństwom; przy długiej obecności w człowieku może nabierać cech trwałości i przejść w stan.

Potentia i impotentia. *Potentia* (zdolność czynna, moc) to uzdalniające do działania lub oddziaływania władze umysłowe, zmysłowe, cielesne. *Impotentia* to zdolność słaba (nie jest negacją potencji), o zbyt małej sile do działania (wady umysłu, zmysłów, słabości ciała). W bytach materialnych j. te przejawiają się jako np. wytrzymałość, twardość – w przeciwieństwie do słabej wytrzymałości, kruchości, miękkości.

Passiones i qualitates passibiles. *Passiones* (doznania, zjawiska) to potencjalności, dzięki którym substancja może żywić doznania zmysłowe (ciepła, zapachu, barw), niekiedy ją modyfikujące (trwałe doznania, urazy). *Qualitates passibiles* to j. doznaniowe, zmysłowe (barwa, smaki, dźwięki), które tkwią w przedmiotach poznawanych (biel w ciele białym); o ile mogą powodować wrażenia zmysłowe (doznania), zw. są j. doznaniowymi, o ile zaś podpadają pod zmysły jako ich przedmioty, zw. są j. zmysłowymi.

Forma i figura. Forma to zewnętrzny kształt bytu naturalnego, figura – bytu wytworzonego (artefaktu). Kształt, ze względu na ilościowe ułożenie materii w bycie, jest bezpośrednim skutkiem rozciągłości (tzw. rozciągłość *per accidens*), nazywany jest niekiedy formą przypadłościową lub formą drugą (nie należy utożsamiać z formą substancjalną).

Arystoteles wyróżnił 3 cechy charakteryzujące j.: 1) mogą tworzyć przeciwieństwa (biały – czarny, silny – słaby); nie dotyczy to czwartego gatunku j., ponieważ kształty nie mają swych przeciwieństw; 2) są stopniowalne – mogą zmniejszać się albo wzrastać (intensywność j.) lub rozszerzać się na inne podmioty (ekstensywność j.) – cecha ta również nie przysługuje kształtom; 3) są podstawą podobieństwa i niepodobieństwa (rzeczy podobne mają takie same j.).

Neoscholastycy, nawiązując do określenia j. podanego przez Tomasza z Akwinu („przypadłość, która uzupełnia i udoskonala substancję w istnieniu lub w działaniu”), wyodrębniają 2 jej gatunki: odnoszące się do sposobu bytowania substancji (kształty, j. zmysłowe, doznania, sprawności, stany, dyspozycje) oraz do sposobu działania (zdolności do działania lub ich brak); niektórzy bardziej eksponują (za F. Suárezem) szerokie określenie j.: „pewna determinacja przypadłościowa różna od ilości lub dyspozycja, lub modus jakiejś substancji”.

IŁOŚĆ I JAKOŚĆ. Nazywane są przypadłościami absolutnymi, ponieważ (w przeciwieństwie do pozostałych) bezpośrednio determinują substancję, nie mając poza nią odniesień (nie są relatywne). Ich ścisły związek (analogicznie do stosunku materii i formy) uwidoczni się zwł. w przypadku kształtów i j. aktywnych (potentia i impotentia), których intensywność można mierzyć ilościowo (np. pomiar temperatury w stopniach). Ilość jest podstawą bytową j. (bez niej j. nie mogłaby istnieć), natomiast j. jest podstawą poznawczą ilości (bez niej ilość byłaby niepoznawalna).

W filozofii nowożytnej i współczesnej przeważa tendencja (mająca swych poprzedników w starożytności: Leucyp, Demokryt, Epikur, Lukrecjusz) redukcji j. ciał do ilości (rozciągłości) oraz subiektywizacji j. zmysłowych (Galileusz, Kartezjusz, J. Locke, większość fizyków). U jej podstaw leżą rozwiązania nominalistyczne i konceptualistyczne, odrzucające realność niektórych metafizycznych złożań bytowych (np. istota – istnienie, substancja – przypadłość) oraz mechanistyczna koncepcja przyrody, redukująca wszelkie zmiany (w tym jakościowe) do ruchu lokalnego. W nowożytnej nauce j. (rozumiane jako aspekty ilości) traktowane są kwantytatywnie (mierzone miarą ilościową). Zjawisko barw wyjaśniane jest przez odwołanie się do odpowiednich długości fal, mieszczących się w zakresie widma widzialnego światła białego, które po odbiciu od ciał i dotarciu do zmysłów, powodują w mózgu odpowiednie wrażenia barw. Z tego faktu niektórzy wnioskują, że powierzchnie ciał nie są barwne, a jedynie odpowiednio ilościowo ustrukturyzowane, dzięki czemu mogą absorbować niektóre fale, odbijając inne. Jednak, opierając się jedynie na opisie fizjologicznego procesu wywoływania wrażeń jakościowych w percepcji zmysłowej, nie można dowodzić w sposób konieczny „bezbarności” świata.

Niektórzy filozofowie, podkreślając pierwszorzędną rolę j. w strukturze bytu, sytuują ilość jako czynnik drugorzędny. Wg G. W. Leibniza, „jakość to nic innego, jak możność działania i doznawania”. J. (proste, odrębne, pozytywne i absolutne) stanowią konstytutywne elementy bytu jednostkowego. W metafizyce pozytywnej H. Bergsona j. jest najbardziej pierwotną własnością rzeczywistości w jej trwaniu (ilość natomiast jest skutkiem j.), którą można poznać za pomocą intuicji.

JAKOŚCI PIERWOTNE I WTÓRNE. Do czasów nowożytnych uprawiano tzw. fizykę jakościową (rozumianą jako filozofia przyrody), badającą rzeczywistość (zgodnie z wyznaczonym przez pierwszy stopień abstrakcji przedmiotem) w aspekcie cech jakościowych. W późnym średniowieczu, w środowiskach o tradycjach empirystycznych (Oksford – R. Grosseteste, Th. Bradwardine) i nominalistycznych (Paryż – Jan Buridan, Mikołaj z Oresme), zaczęto odchodzić od fizyki jakościowej, stosując m.in. metody ilościowe w badaniu niektórych zjawisk fizycznych (np. spadanie ciał). W nowożytności odrzucano fizykę jakościową na rzecz metod matematycznych (mechanicyzm przyrody – Galileusz, Kartezjusz, I. Newton). Zasadniczy problem dotyczący zagadnienia j. sformułowano w konwencji epistemologicznej – w jakim stopniu j. są wynikiem reakcji narządów zmysłowych na bodźce zewnętrzne, a w jakim są właściwościami bytu?

Galileusz wyróżnił j. obiektywne (kształt, ruch) jako realne składniki rzeczy, dające się mierzyć ilościowo, oraz j. subiektywne (barwy, dźwięki), które są czysto zjawiskowe, pozorne. Analogiczny do powyższego, podział j. zmysłowych na pierwotne (primary) i wtórne (secondary), ustalony przez R. Boyle'a, wykorzystał i rozpowszechnił J. Locke. J. pierwotne, jako nierozdzielne od materii, przysługują ciałom pierwszorzędnie: rozciągłość (extension), kształt (shape), liczba (number), ruch (motion) lub spoczynek (rest), masywność (solidity). J. wtórne tkwią w rzeczach jako siły – zdolności przyczynowego (przez „mechaniczne impulsy”) wywoływania w poznającym wrażeń zmysłowych barw, smaków, dźwięków, zapachów. Kryterium tego podziału jest przyczynowa zależność jakości wtórnych od pierwotnych oraz ich status ontyczno-poznawczy.

Scholastycy podzielili j. na właściwe (*qualitates propriae*), które podpadają tylko pod jeden zmysł (barwa jest przedmiotem wzroku, dźwięk – słuchu, smak – zmysłu smaku, zapach – węchu, twardość, ciężar, temperatura – dotyku), i wspólne (*qualitates communes*), podpadające pod kilka zmysłów (kształt, ruch, rozciągłość są jednocześnie przedmiotami wzroku i dotyku). Rozróżnienie to, podobne do podziału j. na pierwotne i wtórne, dokonane jest jednak ze względu na przedmiot właściwy poszczególnych zmysłów.

W filozofii klasycznej j. zmysłowe są rozumiane jako intencjonalne znaki (zjawiska) przedmiotów oraz treści wrażeń, dzięki którym różnią się one

między sobą. Treść j. jest warunkowana przedmiotowo, stąd są one obiektywne, natomiast jako modyfikacje zmysłów są subiektywne (występują wraz z elementami apriorycznymi – w tym kontekście wyróżnia się j. czyste i mieszane). Większość scholastyków przyjmuje, że j. zmysłowe nie są czymś całkowicie subiektywnym ani całkowicie obiektywnym; dyskutuje się natomiast problem, jak istnieją one w rzeczach: formalnie (czerwień jako czerwień istnieje w danym ciele), kauzalnie (w ciele istnieją odpowiednie przyczyny, np. ułożenie części wywołujące w percepcji zmysłowej wrażenia czerwieni), fundamentalnie (w ciele istnieją podstawy, np. fizyczne dla wyrażenia czerwieni), wirtualnie (czerwień aktualizuje się w podmiocie poznającym dane ciało).

Niektórzy fizycy XIX w. (P. Duhem, E. Mach, W. Ostwald, J. C. Maxwell, J. W. Gibbs, H. A. Lorentz; energetyzm, empiriokrytycyzm) uznają istnienie w ciałach tzw. sił jakościowych, odmiennych od rozciągłości i ruchu: elektryczność, grawitacja, sprężystość, masa. Różne są filozoficzne interpretacje tych sił: 1) zalicza się je (zwł. scholastycy) do kategorii ilości jako jej aspekty; 2) uważa się, że są to j. ukryte (j. wewnętrzna ciał), ponieważ nie podpadają pod zmysły, choć ujawniają się w działaniu i skutkach, jakie wywołują, dlatego poznawalne są jedynie rozumowo (na zasadzie wnioskowania ze skutków o przyczynie); 3) nawiązując do podziału arystotelesowskiego niektóre j. umieszcza się w drugiej grupie (j. aktywne), stąd grawitacja, impet (teoria impetu) traktowane są jako czynne siły lub potencjalności. Elektryczność i magnetyzm kwalifikowane są do trzeciej grupy (doznania i j. doznaniowe), z podkreśleniem ich stałego związku ze światłem i ciepłem. Istnieje problem, czy masa i energia mogą być zinterpretowane jako atrybuty jakościowe. Ze względu na ich ścisły związek z materią wielu zalicza je do ilości. Masę można jednak zinterpretować jako miarę (intensywność) grawitacji, energię jako zdolność do działania, ruchu – jest to podstawa do zakwalifikowania ich jako j. aktywnych.

Stanowisko psychofizjologicznej teorii poznania (w tym tzw. realizmu krytycznego, pod wpływem którego znajduje się także wielu fizyków), podkreślające subiektywny charakter j., poddał krytyce R. Ingarden: jeśli przyjmie się, że j. (subiektywne) fingowane są jedynie przez podmiot, a nie należą do natury rzeczy poznawanych, to konsekwentnie trzeba uznać, że

podmiot ten z istoty swej zafałszowuje rzeczywistość. Zdaniem Ingardena, dzięki immanentnej analizie aktów poznawczych, da się wykazać, że z faktu samego doboru danych w spostrzeżeniu można wnioskować o właściwościach rzeczy spostrzeganych, na tyle jednoznacznie określonych, że dadzą się orzekać o tych rzeczach i czynią zrozumiałym występowanie w spostrzeżeniu j. zmysłowych.

JAKOŚCI UKRYTE. Na przełomie średniowiecza i renesansu poszukiwano (Paracelsus, Agryppa z Nettesheim) tzw. kamienia filozoficznego, za pomocą którego można by dojść do tajemnych sił przyrody, zw. j. ukrytymi (qualitates occultae). Utożsamiano je z j. duchowymi (qualitates spirituales), które znajdują się na styku „duchy świata” z „ciałem świata”. Utrzymywano, że są one kluczem do istoty rzeczywistości, a ich wykorzystanie pozwoliłoby m.in. przedłużyć młodość człowieka, pomagałoby w leczeniu chorób (panaceum vitae). J. tych dopatrywano się w działaniu planet na życie ludzkie (astrologia), w tajemnych sztukach i symbolach (magia), poszukiwano w metalach (alchemia). Łącząc magię z medycyną, szukano ich także w minerałach czy ziołach. Myśliciele renesansowi (M. Ficino), nawiązując do neoplatonizmu i myśli presokratyków, podkreślali naturę świetlistą (duchową) j.; wyróżniali j. elementarne istotne (ciepłe – zimne, suche – wilgotne) i elementarne wtórne (twarde, gęste, barwne).

POJĘCIE JAKOŚCI W NURCIE ONTOLOGICZNYM. Rozpowszechniona w szkole jezuickiej nauka o atrybutach i modusach bytowych dała podstawę interpretacjom nowożytnym, zastępującym tradycyjną teorię j. Wg Kartezjusza, który zinterpretował ją w kontekście mechanicyzmu przyrodniczego, j. ciał (obiektywne) stanowią modusy substancji rozciągłej („rozumiemy przez modyfikacje na ogół to samo, co inni przez *atrybuty* lub *jakości*” – *Zasady filozofii*, Kęty 2001², I 56), natomiast j. zmysłowe (subiektywne) są modusami substancji myślących – modi cogitandi. Pojęcia „atrybut” i „modus” przejęli: B. Spinoza – modusy (konkretne ciała) są przejawami atrybutów (np. myśl, rozciągłość) tej samej substancji, Leibniz – „zdolność spostrzegania i działania, rozciągłość, stałość są atrybutami [...]; natomiast myślenie, gwałtowność, kształty, ruchy są modyfikacjami tych atrybutów” (*Nowe rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, Wwa 1955, I 29), Ch. Wolff – w konkretach realnie istniejących występują „modi” wypełniające

momenty (niezdeteminowane) wyznaczone przez czysto aprioryczne układy istot (essentialia) i własności (attributa). Wg I. Kanta j. zmysłowe (barwy, smaki, kształty) jako zjawiska (wyobrażenia) całkowicie subiektywne, należą do wrażeń zmysłowych, wywołanych przez rzeczy zewnętrzne, których natura jest niepoznawalna; są one porządkowane przez aprioryczne formy naoczności zmysłowych (zwł. przestrzeni), natomiast czyste i transcendentalne pojęcia intelektu, podpadające pod kategorię j. (realność, zaprzeczenie, ograniczenie – odpowiadają im sądy jakościowe: twierdzące, przeczące, nieskończone) wraz z innymi pojęciami, scalają doświadczenie w jeden przedmiot. Wg G. W. F. Hegla j. jest podstawowym (istotnym), prostym i bezpośrednim określeniem (naturą) istnienia (bytu), należąc – wraz z ilością i miarą (synteza j. i ilości) – do tzw. kategorii w sobie (w odróżnieniu od kategorii stosunku), obejmując tzw. triadę heglowską: byt, nicłość, stawanie się. Marksisci, nawiązując do dialektycznych praw rozwoju ducha w filozofii Hegla, związali pojęcie j. z prawami rozwoju dialektycznego materii, która ich zdaniem jest jedyną postacią bytu. Wyodrębnili (oprócz praw jedności przeciwieństw i negacji negacji) prawo przechodzenia zmian ilościowych w jakościowe (i odwrotnie): na skutek ciągłych zmian ilościowych (np. intensyfikacji cech) w rzeczach lub ich częściach mogą zachodzić zmiany jakościowe, wtedy dana rzecz lub jej część zmienia się w inną, przestaje być sobą (j. spełniają funkcje istoty). W fenomenologii (E. Husserl, H. Conrad-Martius, Ingarden) wyróżniono j.: idealne („czyste”, występujące w zawartości idei lub fenomenu czegoś); wypełnione (ujęcie w odpowiednim stosunku do podkładu wraźniowego); wraźniowe (ujęcie momentów jakościowych cech); wyglądowe; postaciowe i inne. Ingarden ponadto odróżnił: „przedmiot jakościowy” (zespół j. wtórnych danych naocznie) od „przedmiotu fizykalnego” (zespół j. pierwotnych danych nienaocznie, myślenie – w teoriach nauk szczegółowych). W fenomenologicznej analizie aktu j. (rozumiana jako sposób odnoszenia się do przedmiotu) jest jednym z jego konstytutywnych momentów, obok intencji i materii. W metafizyce krytycznej N. Hartmanna j., występująca w schemacie „jakość – ilość”, należy do treściowych kategorii fundamentalnych, charakteryzujących wszystkie 4 (wyróżnione przez niego) warstwy rzeczywistości: fizyczną, organiczną, psychiczną, duchową.

JAKOŚĆ W ESTETYCE. J. związane są z aspektem poznawczym i prawdziwościowym utworów artystycznych. Stanowią momenty tworzące zawartość zestroju tych utworów. J. estetyczne są aktywne – skierowane na odbiorcę dzieła budzą w nim przeżycia estetyczne znaczące – podlegają wartościowaniu aksjologicznemu (piękny, przyjemny, szlachetny). Ingarden wprowadził pojęcie „jakości metafizycznych” (np. podłość czyjejś zdrady, tragiczność czyjejś klęski, wzniosłość czyjejś ofiary), występujących w świecie przedstawionym w dziele sztuki. Przejawiają się one w życiu człowieka w sytuacjach rzadkich i szczególnych, niejednokrotnie stanowią momenty przełomowe (są egzystencjalnie doniosłe), natomiast ich przejawy w dziełach sztuki nie stanowią dla odbiorcy zagrożenia, lecz ubogacają go, mogą być kontemplowane.

JAKOŚĆ W ETYCE. J. (częściej zw. wartością) jest moralnościową cechą aktu ludzkiego, ze względu na którą czyn może być dobry lub zły. J. czynu ludzkiego konstytuują następujące elementy: pierwszorzędny – przedmiot czynu, oraz drugorzędne – cel przedmiotowy (wewnętrzna celowość aktu), cel podmiotowy (intencja sprawcy czynu), okoliczności towarzyszące.

JAKOŚĆ W LOGICE. J. jest cechą zdań. Neoscholastycy (P. Descoqs) odróżniali 2 typy j. zdań: j. istotna (*qualitas essentialis vel intrinseca*), ze względu na którą zdania dzielą się na twierdzące i przeczące, oraz j. przypadłościowa (*qualitas accidentalis vel extrinseca*), która jest podstawą podziału zdań na prawdziwe (oznaczone symbolami *I* lub *V*) i fałszywe (oznaczane symbolami *O* lub *F*). J. przypadłościową (prawdziwość lub fałszywość) zdania nazwano we współczesnej logice formalnej wartością zmiennej zdaniowej, przy czym w logikach wielowartościowych oprócz prawdziwości i fałszywości przyjmuje się jeszcze inne wartości logiczne.

T. Pesch, *Institutiones philosophiae naturalis*, Fr 1880, 405–436; F. Gabryl, *O kategoriach Arystotelesa*, Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny 9 (1897), 123–131; F. Gabryl, *Metafizyka ogólna czyli nauka o bycie*, Kr 1903, 369–378; D. Mercier, *Cours de philosophie*, II: *Ontologie ou métaphysique générale*, Lv 1903³ (pod zmienionym tytułem: *Métaphysique générale ou ontologie*, Lv 1905⁴, 1923⁷; *Metafizyka ogólna*, Wwa 1902, 405–430); O. Hamelin, *Essai sur les éléments*

principaux de la représentation, P 1907, 1925², 133–170; W. Waśik, *Kategorie Arystotelesa pod względem historycznym i systematycznym*, Wwa 1909; H. Gründer, *De qualitibus sensibilibus et in specie de coloribus et sonis*, Fr 1911; J. Gredt, *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, II, Fr 1912, Ba 1961¹³; T. Pesch, *Institutiones logicae et ontologicae*, I, Fr 1914; E. A. Burt, *The Metaphysical Foundations of Modern Physical Science*, Lo 1925, 1932², NY 1999; K. Wais, *Ontologia czyli metafizyka ogólna*, Lw 1926, 156–166; A. S. Eddington, *The Nature of Physical World*, C 1928, Lo 1964; R. Jackson, *Locke's Distinction between Primary and Secondary Qualities*, Mind 38 (1929), 55–76; T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Lw 1929, Wwa 1986³, Wr 1990; P. Hoenen, *Cosmologia*, R 1931, 1956⁵, 141–212; R. Ingarden, *Das literarische Kunstwerk*, Hl 1931, T 1972⁴ (*O dziele literackim*, Wwa 1960, 1988², 330–332); Ch. Boyer, *Cursus philosophiae*, Bg 1937, P 1962³, I 436–448; F. X. Maquart, *Elementa philosophiae*, I–III/(1–2), P 1937–1938; S. Adamczyk, *Tomistyczna teoria poznania zmysłowego*, Tw 1938; P. Dezza, *Metaphysica generalis*, R 1945, 1958⁴, 343–348; L. de Raeymaeker, *Philosophie de l'être*, Lv 1946, 1970³, 228–239; L. M. Régis, *Epistemology* (tłum. Ch. Byrne), NY 1949; F. Greene, *The Intensification and Remission of Corporal Qualities in D. Scotus, Saint Bonaventure, Suárez and Saint Thomas*, R 1950 (mps ArUniversita Gregoriana); W. Kneale, *Sensation and the Physical World*, PQ 1 (1950–1951), 109–126; W. R. Brain, *Mind, Perception and Science*, Ox 1951; A. G. van Melsen, *The Philosophy of Nature*, Pi 1953, 1961³ (*Filozofia przyrody*, Wwa 1963, 1968², 246–265); R. J. Blackwell, *The Methodological Function of the Categories in Aristotle*, NSchol 31 (1957), 526–537; R. Ingarden, *Studia z estetyki*, I–II, Wwa 1957–1958, 1966², III – Wwa 1970; R. J. Hirst, *The Problems of Perception*, Lo 1959; S. Adamczyk, *Metafizyka ogólna, czyli ontologia*, Lb 1960, 150–152; J. de Tonquédec, *De la qualité*, RMM 65 (1960), 247–252; R. Ingarden, *Zagadnienie systemu j. estetycznie doniosłych*, Studia Estetyczne 2 (1965), 3–26; W. A. Wallace, *The Measurement and Definition of Sensible Qualities*, NSchol 39 (1965), 1–25; Krapiec Dz VII 273; S. Adamczyk, *Obiektywizm poznania ludzkiego w nauce arystotelesowo-tomaszowej*, RF 15 (1967) z. 1, 59–72; R. J. Hirst, Eph VI 455–457; B. van Hagens, A. Rigobello, EF VI 990–999; S. Mazierski, *Elementy kosmologii*

filozoficznej i przyrodniczej, Pz 1972, 22–23; T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kr 1974, 2002³; A. B. Stępień, *Propedeutyka estetyki*, Wwa 1975, Lb 1986², 101–102; Swieżawski DF V; P. R. Blum [i in.], HWP VII 1743–1782; Z. Cackowski, *Zasadnicze zagadnienia filozofii*, Wwa 1989, 217–218; R. Ingarden, *Studia z teorii poznania*, Wwa 1995.

Artur Winiarczyk